

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

Мельник Олександр Сергійович,

аспірант

Приватного закладу вищої освіти

«Київський міжнародний університет»

Стаття досліджує загальне поняття доказів і поняття доказів безпосередньо у справах про розірвання шлюбу. Якщо щодо теми доказів і порядку їх збирання, надання їм оцінки судом існує певна кількість публікацій, то щодо доказів у процесі розірвання шлюбу таких публікацій невелика кількість.

Тому тема дослідження є маловивченою і потребує всебічного та додаткового дослідження. Також тема цієї статті є актуальною через те, що, хоча і наявна практика Верховного суду України від 2022 року, яка застерігає від надмірного формалізму у справах про розірвання шлюбу, зокрема, щодо витребування оригіналу свідоцтва про шлюб, суди перших інстанцій і надалі, два роки поспіль, включно до жовтня 2024 року, необґрунтовано витребують оригінали документів для підтвердження факту укладення шлюбу. У цій публікації автор спробує розібратися в сутності доведення в цивільних справах, зокрема в справах про розірвання шлюбу.

Актуальність вибраної теми також підтверджується тим фактом, що внаслідок повномасштабної війни велика кількість документів може бути назавжди знищена чи втрачена. Крім того, проблемою стало перебування вказаних документів на непідконтрольних територіях, а самих позивачів, які за законом зобов'язані доводити обставини, на які вони посилаються в заявах до суду конкретними доказами, – за кордоном.

Ця тема мала б меншу дослідницьку цінність, якби судові органи не створювали умов, за яких позивачі мають надавати суто оригінали чи дублікати втрачених документів, хоча факти, які вони встановлюють, а саме факт укладення шлюбу, визнаються сторонами спору та відсутній обґрунтований сумнів у їх достовірності. Проте суди вимагають оригіналів документів, часто залишаючи без руху заяви позивачів, що порушує законні права заявників на справедливий суд. Предметом цієї публікації є також дослідження практики Європейського суду з прав людини та її формалізму й забезпечення прав заявників на доступ до суду.

Ключові слова: розлучення, свідоцтво про шлюб, дублікат, докази.

Melnyk Olexandr. Peculiarities of judicial consideration of divorce cases

The article explores the general concept of evidence and the concept of evidence specifically in divorce cases. While there is a certain amount of literature on the topic of evidence and the procedure for its collection and evaluation by the court, the number of publications specifically focusing on evidence in divorce proceedings is not large. Therefore, the subject of this research is underexplored and requires comprehensive and additional investigation.

Furthermore, the topic of this article is relevant because, despite the existence of the 2022 practice of the Supreme Court of Ukraine warning against excessive formalism in divorce cases, particularly concerning the requirement for the original marriage certificate, courts of first instance continue, for two consecutive years up to and including October 2024, to unjustifiably demand original documents to confirm the fact of marriage. In this publication, the author attempts to understand the essence of proof in civil cases, particularly in divorce cases.

The relevance of this topic is also underscored by the fact that, due to the full-scale war, a large number of documents may be permanently destroyed or lost. Moreover, the issue arises from the presence of these documents in non-government-controlled territories and the plaintiffs themselves, who are legally obliged to prove the circumstances they reference in court applications with specific evidence, being abroad.

This topic would have lesser research value if judicial authorities did not create conditions requiring plaintiffs to provide exclusively originals or duplicates of lost documents, even though the facts they establish, namely the fact of marriage, are recognized by the parties to the dispute, and there is no reasonable doubt about their authenticity. Nonetheless, courts demand original documents, often leaving plaintiffs' applications stagnant, which violates the legal rights of applicants to a fair trial. The subject of this publication also includes the examination of the practice of the European Court of Human Rights, and its formal

Key words: *divorce, marriage certificate, duplicate, evidence.*

Докази є основою для встановлення фактів у судовому процесі відповідно до статті 76 Цивільного процесуального кодексу України [1].

Вони становлять будь-які дані, на яких суд базує свої висновки про наявність або відсутність фактів, що мають значення для з'ясування справи, а також підтримують вимоги чи заперечення учасників процесу. Це можуть бути документи, свідчення, експертні висновки та інші матеріали, які є важливими для розгляду справи.

Вимоги до доказів мають кілька важливих аспектів:

1. **Належність** (стаття 77 ЦПК України) [1]. Докази повинні безпосередньо стосуватися обставин справи, бути доречними та сприяти з'ясуванню істини. Тобто вони повинні мати пряме значення до спірного питання або факту, який потрібно встановити.

2. **Допустимість** (стаття 78 ЦПК України) [1]. Докази мають бути отримані законним шляхом і відповідати встановленим нормам права. Докази, зібрані з порушенням правових норм, не можуть бути використані в суді. Це гарантує захист прав учасників процесу та законність судового розгляду.

3. **Достовірність** (стаття 79 ЦПК України) [1]. Докази повинні бути правдивими й достовірними, що передбачає оцінку їх джерела, правдивості та відповідності фактичним обставинам. Наприклад, письмові докази мають бути автентичними й підтвердженими відповідними підписами.

4. **Достатність** (стаття 80 ЦПК України) [1]. Сукупність доказів повинна бути достатньою для того, щоб суд зміг прийняти обґрунтоване рішення. Це означає, що зібрані докази мають повністю розкрити всі аспекти справи, не залишаючи безпідставних сумнівів.

Дотримання цих вимог гарантує справедливий і об'єктивний судовий розгляд, де рішення приймаються на основі надійної та релевантної доказової бази.

Обов'язки щодо доказування

Згідно з актуальною версією Цивільного процесуального кодексу України, на відміну від попередньої, законодавство чітко встановлює певні обов'язки для учасників процесу у сфері доказування.

Відповідно до частини 1 статті 81 Цивільного процесуального кодексу України, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. [1]

Ці обов'язки передбачають таке:

По-перше, учасники процесу мають забезпечити своєчасне, всебічне, повне та об'єктивне з'ясування всіх обставин справи (п. 2 ч. 2 ст. 43 ЦПК) [1].

По-друге, вони повинні подавати всі наявні у них докази в порядку та терміни, визначені законом або судом, і не приховувати їх (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК) [1].

По-третє, учасники зобов'язані надавати суду повні та правдиві пояснення на запитання, що ставляться судом або іншими учасниками справи під час судового засідання (п. 5 ч. 2 ст. 43 ЦПК) [1].

Подання доказів є правом чи обов'язком сторін. Положення чинного ЦПК вказують, що це як право подавати докази (п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК) [1], так і обов'язок не приховувати наявні докази (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК) [1].

Отже, беззаперечним обов'язком позивача є доказування обставин, на які він посилається як на підставу своїх вимог, але із цим обов'язком кореспондується обов'язок суду перевіряти докази та, головне, надавати їм оцінку, виходячи з аспектів, про які вже йшлося в цій публікації. Натомість, керуючись насамперед лише формальною стороною під час оцінки доказів, суди вимагають оригінал документа без будь-якого обґрунтування його необхідності [2].

Докази та доведення в справах про розірвання шлюбу, національна практика. Відповідно до ч. 2 статті 95 ЦПК України

письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено цим Кодексом [1].

Частина 6 також передбачає: «Якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги».

Згідно з п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» до позовної заяви про розірвання шлюбу додається оригінал свідоцтва про реєстрацію шлюбу [3].

При цьому, відповідно до постанови Верховного Суду від 19.10.2022 у справі № 526/442/22, «зважаючи на зміст статей 95, 177 ЦПК України залишення позовної заяви без руху з підстав ненадання оригіналу свідоцтва про шлюб є порушенням принципу верховенства права, права на справедливий суд, суперечить завданням цивільного судочинства» [4].

Натомість станом суди першої інстанції не застосовують указану практику під час розгляду аналогічних справ. У Державному реєстрі судових рішень міститься достатня кількість справ за 2024 рік, у яких різні суди дійшли висновку про залишення позовних заяв без розгляду через ненадання оригіналу свідоцтва про шлюб.

Так, в ухвалі Кіровоградського районного суду м. Кіровограда від 16 жовтня 2024 року у справі № 404/8766/24 суд зазначає: «Таким чином, позивач, звертаючись до суду із заявою про розірвання шлюбу, повинен надати суду оригінал свідоцтва про реєстрацію шлюбу, оскільки саме він є доказом укладення шлюбу та його наявності при зверненні до суду із позовною вимогою про розірвання шлюбу є виключною і обов'язковою».

Однак, всупереч зазначеним вище вимогам чинного законодавства, у матеріалах, доданих до позову, оригінал даного свідоцтва відсутній.

З урахуванням наведеного суд дійшов висновку, що неподання оригіналу свідоцтва про одруження є недоліком позовної заяви, що має бути усунутий позивачем.

У випадку відсутності вищевказаних свідоцтв у позивача суд роз'яснює право звернутися до відповідного органу із заявою про отримання дублікатів свідоцтв.

Відповідно до ч. 1 ст. 185 ЦПК України суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 175 і 177 цього Кодексу, протягом п'яти днів з дня надходження до суду позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху» [5].

Ухвалою Малиновського районного суду міста Одеси від 15 жовтня 2024 року у справі № 502/2021/24 залишено позов про розірвання шлюбу без руху: «У разі відсутності оригіналу свідоцтва про реєстрацію шлюбу повторно свідоцтво видається відділами реєстрації актів цивільного стану районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції та Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, а також консульськими установами та дипломатичними представництвами України на підставі актового запису цивільного стану за заявами громадян, щодо яких складено запис».

Крім того, згідно з роз'ясненнями Міністерства юстиції України від 04.08.2011 «Порядок видачі документів про державну реєстрацію актів цивільного стану», після припинення шлюбу внаслідок його розірвання свідоцтва про шлюб повторно не видаються. Тому оригінал свідоцтва (дублікат) залишається у матеріалах справи.

Позивачем не додано до матеріалів позовної заяви саме оригіналу свідоцтва про реєстрацію шлюбу (чи дублікату).

З огляду на вищевикладене для усунення зазначеного недоліку позивачу необхідно надати суду оригінал свідоцтва про реєстрацію шлюбу» [6].

Згідно з ухвалою Рівненського міського суду Рівненської області від 17 жовтня 2024 року у справі № 569/19775/24 особою «до позовної заяви додано копію свідоцтва про шлюб, чим не дотримано вимоги ч. 5 ст. 177 ЦПК України».

У разі відсутності оригіналу свідоцтва про шлюб позивач повинна звернутися до органу, який провів реєстрацію шлюбу із заявою про отримання дублікату свідоцтва про шлюб або витягу з актового запису» [7].

Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області в ухвалі від 21 жовтня 2024 року у справі № 442/8729/24 дійшов висновку про необхідність залишення позову без руку, виходячи з того, що «... позивач, звертаючись до суду із заявою про розірвання шлюбу, повинен надати суду оригінал свідоцтва про реєстрацію шлюбу, однак у матеріалах, доданих до позову, оригінал даного свідоцтва відсутній і позивач не вказує в позовній заяві, де саме перебуває оригінал свідоцтва про шлюб і що він буде наданий у судовому засіданні, будь-які клопотання з цього приводу відсутні.

У п. 4 постанови Пленуму Верховного суду України від 21.02.2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» зазначено, що до заяви про розірвання шлюбу додаються: свідоцтво про реєстрацію шлюбу, копії свідоцтв про народження дітей, довідки щодо розміру заробітку та інших доходів, а також усі необхідні документи відповідно до заявлених вимог, а відтак з урахуванням викладеного вважаю за необхідне залишити дану позовну заяву без руку для надання позивачу можливості усунути недоліки» [8].

Отже, як бачимо з наведених рішень, суди не мотивують жодним чином необхідність надання оригіналу свідоцтва про шлюб, створюючи формальні перешкоди в доступі до правосуддя.

Крім того, суди першої інстанції відверто ігнорують висновки, викладені в постановках вищого суду, тому тема доведення у справах про розірвання шлюбу потребує подальшого вивчення й підготовки пропозицій щодо внесення змін у процесуальне законодавство, що забезпечило б дотримання прав і свобод громадян на справедливий та неупереджений суд.

Докази та доведення в справах про розірвання шлюбу, практика Європейського суду з прав людини. Стаття 17

Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [9] вказує, що суди під час розгляду справ мають керуватися Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року та її протоколами (далі – Конвенція), а також практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерелом права.

Згідно зі статтею 263 Цивільного процесуального кодексу України [1], правомірність судового рішення оцінюється на основі принципу верховенства права, законності й обґрунтованості. Рішення вважається законним, якщо воно прийняте відповідно до матеріального права та з дотриманням процесуальних норм. Воно також має відповідати завданням цивільного судочинства, передбаченим Кодексом. Обґрунтованими є ті рішення, що ґрунтуються на повному з'ясуванні всіх обставин, на які сторони посилаються у своїх вимогах і запереченнях, підтверджених доказами, вивченими в суді. Під час визначення правових норм, які застосовуються до спірних правовідносин, суд враховує прецедентні рішення Верховного Суду.

Стаття 10 ЦПК України [1] встановлює, що суди застосовують Конвенцію та її протоколи, згоду на які дала Верховна Рада України, а також практику ЄСПЛ як джерело права.

Практика ЄСПЛ вказує, що під час реалізації положень Конвенції не слід надто формально підходити до вимог закону, адже доступ до правосуддя має бути не лише технічно можливим, але й реальним. Надмірний формалізм у розгляді позовів чи скарг може порушити право на справедливий судовий розгляд.

У справі «Делькур проти Бельгії» від 17 січня 1970 року підкреслено, що право на справедливий суд у контексті демократичного суспільства настільки важливе, що обмежувальне тлумачення статті 6 Конвенції суперечило б її змісту й меті.

У справах «Гофман проти Німеччини» від 11 жовтня 2001 року та «Кудла проти Польщі» від 26 жовтня 2000 року зазначено, що однією з гарантій статті 6 Конвенції є забезпечення ефективного доступу до суду для отримання рішення, що стосується «прав та обов'язків» учасників.

У рішеннях у справах «Мірагаль Еско- лано та інші проти Іспанії» від 13 січня 2000 року та «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії» від 28 жовтня 1998 року ЄСПЛ зауважив, що надто суворе тлумачення процесуальних норм національними судами позбавило заявників права на доступ до суду та перешкодило розгляду їхніх вимог, що було визнано порушенням

пункту 1 статті 6 Конвенції. Аналогічна позиція викладена в постанові Верховного Суду від 4 березня 2020 року у справі № 559/2162/18. Актуальна позиція Верховного Суду станом на 2024 рік відсутня.

Отже, Європейський суд з прав людини застерігає від надмірного формалізму та вказує на необхідність забезпечення прав заявників на доступ до суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Дмитро Луспенник, секретар Першої судової палати Касаційного цивільного суду, секретар Пленуму Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу «Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів». Судебно-юридическая газета. 08.01.2019 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/622362/>
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року №11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>
4. Постанова Верховного Суду від 19.10.2022 року, по справі № 526/442/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107077982>
5. Ухвала Кіровоградського районного суду м. Кіровограда від 16 жовтня 2024 року по справі № 404/8766/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122316463>
6. Ухвала Малиновського районного суду міста Одеси від 15 жовтня 2024 року по справі № 502/2021/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122300034>
7. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 17 жовтня 2024 року по справі № 569/19775/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122366425>
8. Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області 21 жовтня 2024 року по справі № 442/8729/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122419731>
9. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 02.12.2012, підстава – 5463-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>